

ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА*

Програма для загальноосвітніх навчальних закладів

9 клас

Пояснювальна записка

Загальна характеристика предмета

Метою навчання правознавства в школі є надання учням основ правових знань, виховання поваги й любові до своєї держави та державотворчих і правотворчих традицій, забезпечення умов для формування елементів правової культури, правових орієнтирів і правомірної поведінки школярів.

Правознавство як навчальний предмет сприяє становленню особистості, розвитку критичного мислення, логіки, здатності розуміти й оцінювати правові явища та процеси, аналізувати різноманітні життєві ситуації з погляду дії правових норм; спонукає учнів ставити запитання та шукати відповіді щодо ролі держави й права в житті людини і суспільства. Знання основ правознавства формує певну систему цінностей, впливає на правосвідомість учнів і рівень їхньої правової культури, прищеплює інтерес до права, заохочує до свідомого використання, застосування й додержання правових норм.

Характеристика особливостей змісту програми

Програма з основ правознавства спрямована на реалізацію вимог освітньої галузі «Суспільствознавство» Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, конкретизує зміст правознавчого компонента галузі та вимоги до загальноосвітньої підготовки учнів із правознавства. Пропонована програма виконує інформаційно-методичну функцію, що дає можливість усім учасникам навчально-виховного процесу й авторам навчально-методичного забезпечення дізнатися про мету, завдання та шляхи їх досягнення у межах навчального предмета, а також організаційно-методичну функцію, що передбачає розподіл навчального матеріалу на етапи вивчення, визначення кількісних і якісних характеристик процесу навчання для укладання поурочного планування й тематичної атестації учнів.

Зміст навчального правознавчого матеріалу, охопленого програмою, побудований з використанням людиноцентричного й аксіологічного підходів у контексті юридичної науки. Укладачі розглядають право як мистецтво добра та справедливості. Методологія відбору змісту програмного матеріалу ґрунтується на системі наукових ідей і понять юридичної науки, загальнолюдських цінностях (право, справедливість, права і свободи людини), сучасних психолого-педагогічних вимогах до навчання в основній школі. Засвоєння учнями навчального змісту, пропонованого цією програмою, забезпечує набуття ними ключових і галузевих компетентностей та предметно-правової компетентності.

У програмі особливу увагу приділено правовідносинам, учасниками яких є неповнолітні особи. Це дає змогу разом з формуванням конкретних знань і загальноправових уявлень учнів створювати умови для використання правових знань для реалізації й захисту ними прав, свобод і законних інтересів, регулювання взаємовідносин з іншими людьми, вибору правомірних моделей

поведінки в життєвих ситуаціях, а також застосовувати критичне мислення, аналіз і синтез правового матеріалу.

Змістові лінії «людина – людина», «людина – суспільство», «людина – влада», «людина – світ уявлень та ідей», «людина – простір», «людина – природа», «людина – світ речей» ураховані як у складових змісту освітньої галузі, так і в державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

Основи правознавства як предмет вивчають упродовж одного навчального року. Зміст курсу значно мінімізований, він відповідає віковим особливостям учнів і сучасним освітнім викликам. Програма передбачає чіткі орієнтири для оцінювання результатів навчання учнів, що вможлиблює активізацію їхньої пізнавальної діяльності й усуває перевантаження.

Особливості організації навчання учнів правознавства за пропонованою програмою

Із психолого-дидактичних позицій програму побудовано на поєднанні особистісно зорієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів до навчання, реалізація яких потребує певних змін в організації навчання основ правознавства. У пропонованій програмі ці зміни відображено у вступному уроці, практичних заняттях, уроках узагальнення та підсумкових уроках.

Програму з основ правознавства у 9 класі розпочинає *вступний урок*, що передбачає актуалізацію знань учнів про державу і право з курсів історії, а також ознайомлення їх з метою вивчення предмета та його особливостями.

Задля набуття правової компетентності відповідно до державних вимог загальноосвітньої підготовки учнів окремою структурною складовою програми є *практичні заняття* (уроки), які введені в програму протягом вивчення певного правознавчого змісту й мають допомогти школярам сформуванню уявлень про тему, що вивчається. Кожне з пропонованих практичних занять є тематичним і має певне змістове наповнення відповідно до місця заняття в контексті конкретної теми. Практичні заняття передбачають переважно самостійну роботу учнів над певним аспектом змісту теми з використанням різноманітних джерел знань (підручників, посібників, довідкового матеріалу, інтернет-ресурсів тощо). На практичних заняттях учитель виконує роль консультанта – організатора самостійної роботи учнів, надає їм допомогу відповідно до їхніх пізнавальних можливостей.

Програма передбачає *уроки узагальнення до розділів курсу та підсумкові уроки до курсу*. На цих уроках учні з допомогою вчителя мають можливість систематизувати й узагальнити вивчене, відрефлексувати процес навчання, реалізувати міжпредметні зв'язки. Такі уроки можна використати для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів і підсумкового узагальнення.

Заплановано також виконання учнями відповідних *домашніх завдань*, що мають сприяти закріпленню вивченого та досягненню ними кращих навчальних результатів.

Перевірка результатів навчання учнів основ правознавства за пропонованою програмою передбачає оцінювання засвоєних ними знань і сформованих умінь та навичок. Варто зазначити, що оцінювання процесу та результатів навчання курсу основ правознавства вимагає використання як традиційних методів (усне опитування, письмові завдання), так і альтернативних (оцінювання «участі в діяльності», самооцінювання, взаємооцінювання) у різних комбінаціях. Вибір методів оцінювання має здійснюватися з урахуванням характеру об'єктів оцінювання. Це можуть бути усні відповіді та письмові роботи учнів, завдання щодо виявлення їхніх операційних умінь, моделювання життєвих ситуацій, а також участь учнів у дискусіях, рольових іграх, написання творів-есе тощо).

Наприкінці курсу передбачено резервний час, який учитель використовуватиме на власний розсуд.

Структура змісту курсу

Основними компонентами змісту курсу за цією програмою є: зміст правознавчого навчального матеріалу та перелік державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, на який учитель орієнтується під час ви-вчення конкретних тем курсу.

До кожної теми подано орієнтовний узагальнений перелік основних питань змісту, які обов'язково мають бути відображені в підручниках або посібниках, що повідомляють учням зміст навчального правознавчого матеріалу. Школярі засвоюють їх у вигляді знань правових явищ, процесів, юридичних понять різної складності й узагальненості.

Зміст теми не розподілений за окремими уроками, що дає змогу автору підручника, вчителю на власний розсуд, орієнтуючись на вимоги до підготовки учнів, визначати тему уроку, кількість, обсяг і перелік питань, які вивчатимуться на тому чи іншому уроці, залежно від особливостей учнів класу й індивідуального підходу до викладання педагога.

Пропоновані питання є мінімумом знань, що підлягають обов'язковому засвоєнню учнями на різних рівнях навчальних досягнень відповідно до розвитку їхніх пізнавальних можливостей.

Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів подано в програмі у вигляді переліку вмінь і навичок, яких мають набути школярі під час вивчення цієї чи іншої теми. Вони відповідають вимогам Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти, є їх детальною конкретизацією, на яку має орієнтуватись учитель, забезпечуючи виконання навчального плану.

Зміст програми

(35 год)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
ВСТУП ДО КУРСУ З ОСНОВ ПРАВОЗНАВСТВА		
1	<p>Право і закони в житті людини і суспільства (з курсів історії).</p> <p>Зміст, завдання і структура курсу.</p> <p>Побудова підручника.</p> <p>Додаткова навчальна література, електронні та інтернет-ресурси</p>	<p>Учень/учениця:</p> <ul style="list-style-type: none"> • пригадує з курсів історії та пояснює причини і значення виникнення держави і права, роль права в житті суспільства; • називає найдавніші правові пам'ятки в історії людства; • пояснює завдання та структуру курсу з основ правознавства; • висловлює власні очікування щодо вивчення курсу
Розділ І. ВСТУП ДО ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА		

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
4	<p>Причини виникнення держави. Поняття й ознаки держави. Функції держави. Державний лад. Форми держави. Поняття і види соціальних норм. Поняття та ознаки права. Джерела права. Система права та її елементи. Система законодавства.</p> <p>Практичне заняття. Соціальні норми в житті людей</p>	<p>Учень/учениця:</p> <ul style="list-style-type: none"> • називає ознаки держави, соціальних норм, права; • пояснює та застосовує поняття: «держава», «форма держави», «право», «джерела права», «галузь права», «норма права», «законодавство»; • характеризує функції держави, державний лад, джерела права, елементи системи права; • наводить приклади соціальних норм, джерел права; • описує елементи державного ладу, системи законодавства; • висловлює судження щодо ролі соціальних норм, держави і права в житті людини та суспільства
<p>Розділ II. ПРАВОВІДНОСИНИ. ПРАВОПОРУШЕННЯ. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ</p>		
4	<p>Правовідносини. Склад правовідносин. Підстави виникнення, зміни і припинення правовідносин. Правопорушення: поняття, склад, види. Юридична відповідальність: поняття, підстави, види.</p> <p>Практичне заняття. Обставини, що виключають шкідливість (суспільну небезпеку) діяння</p>	<p>Учень/учениця:</p> <ul style="list-style-type: none"> • називає ознаки правовідносин, правопорушення, юридичної відповідальності; • пояснює та застосовує поняття: «право-відносини», «склад правовідносин», «юридичні факти», «правопорушення», «юридична відповідальність»; • характеризує підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин, склад і види правопорушень, підстави і види юридичної відповідальності; • наводить приклади юридичних фактів, правопорушень; • описує обставини, що виключають шкідливість (суспільну небезпеку) діяння; • розв'язує правові ситуації з використанням знань про правовідносини, правопорушення та юридичну відповідальність; • застосовує засвоєні поняття та вміння під час розв'язування простих життєвих ситуацій; • висловлює судження щодо ролі правовідносин у житті людини і суспільства; • оцінює власну поведінку й поведінку інших людей з погляду її правомірності
1	<p>Узагальнення. Тематичне оцінювання</p>	
<p>Розділ III. ВСТУП ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ</p>		

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
5	<p>Поняття Основного закону держави. Структура Конституції України. Повноваження Конституційного Суду України.</p> <p>Правова характеристика понять «людина», «особа», «громадянин».</p> <p>Громадянство України. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Механізми захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні.</p> <p>Органи державної влади в Україні. Місцеве самоврядування в Україні.</p> <p>Практичне заняття. Звернення громадян</p>	<p>Учень/учениця:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● називає ознаки конституції; механізми захисту прав і свобод людини та громадянина; ● пояснює та застосовує поняття «людина», «особа», «громадянин», «громадянство», «конституція», «права і свободи людини», «конституційні обов'язки»; ● описує види конституційних прав, свобод, обов'язків людини і громадянина, органи державної влади та місцевого самоврядування, повноваження Конституційного Суду України; ● наводить приклади видів звернень громадян; ● характеризує підстави набуття та припинення громадянства України; ● називає й аналізує окремі статті Конституції України; ● розв'язує правові ситуації з використанням знань про права і свободи людини і громадянина; ● застосовує засвоєні поняття та вміння під час розв'язування простих життєвих ситуацій щодо форм взаємозв'язку людини і держави; ● оцінює значення Конституції України, форми участі громадян у житті держави та місцевої громади
1	Узагальнення. Тематичне оцінювання	
	Розділ IV. НЕПОВНОЛІТНІ ЯК СУБ'ЕКТИ ЦИВІЛЬНИХ, СІМЕЙНИХ, ТРУДОВИХ, АДМІНІСТРАТИВНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВІДНОСИН	

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
11	<p>Цивільна правоздатність і цивільна дієздатність. Обсяг цивільної правосуб'єктності неповнолітніх.</p> <p>Практичне заняття. Власність неповнолітніх.</p> <p>Практичне заняття. Захист прав споживачів.</p> <p>Сім'я. Шлюб. Взаємні права й обов'язки батьків і дітей. Охорона дитинства.</p> <p>Практичне заняття. Влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.</p> <p>Прийняття на роботу неповнолітніх. Робочий час і час відпочинку неповнолітніх. Оплата праці. Особливості розірвання трудового договору з неповнолітніми. Охорона праці неповнолітніх.</p> <p>Практичне заняття. Працевлаштування неповнолітніх.</p> <p>Адміністративні правопорушення. Злочини. Адміністративна та кримінальна відповідальність неповнолітніх</p>	<p>Учень/учениця:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● пояснює та застосовує поняття «цивільна правоздатність», «цивільна дієздатність», «сім'я», «шлюб», «адміністративне правопорушення», «злочин», «покарання»; ● характеризує обсяг цивільної правосуб'єктності неповнолітніх осіб, права неповнолітніх як власників, права споживачів, права й обов'язки батьків і дітей, робочий час і час відпочинку неповнолітніх, адміністративну та кримінальну відповідальність неповнолітніх; ● наводить приклади адміністративних правопорушень і злочинів, види адміністративних стягнень і кримінальних покарань; ● описує шляхи влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, особливості розірвання трудового договору з неповнолітніми; ● аналізує окремі положення нормативно-правових актів; ● розв'язує правові ситуації з використанням знань і положень цивільного, сімейного, трудового, адміністративного, кримінального законодавства України щодо неповнолітніх; ● вчиняє власні дії відповідно до норм права в різних видах правовідносин;
	<p>Практичне заняття. Особливості адміністративної та кримінальної відповідальності неповнолітніх</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● висловлює судження щодо взаємних прав і обов'язків батьків та дітей, охорони праці неповнолітніх, особливостей адміністративної та кримінальної відповідальності неповнолітніх

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
1	Узагальнення. Тематичне оцінювання	
Розділ V. СВІТ ЮРИДИЧНИХ ПРОФЕСІЙ		
4	<p>Професія «юрист».</p> <p>Юридичні спеціальності (судді, прокурори, слідчі, нотаріуси, адвокати, юрисконсультанти, працівники міліції).</p> <p>Практичні заняття.</p> <p>Ігровий суд.</p> <p>Зустріч з юристами</p>	<p>Учень/учениця:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пригадує</i> та називає професії, пов'язані з юриспруденцією; • <i>знає</i>, хто такі судді, прокурори, слідчі, нотаріуси, адвокати, юрисконсультанти, працівники міліції; • <i>наводить приклади</i> видів діяльності прокурора, нотаріуса, адвоката; • <i>називає основні вимоги</i> до осіб, які мають намір працювати за юридичним фахом; • <i>описує свої права</i> під час спілкування з працівником міліції, прокурором, слідчим; • <i>розв'язує правові ситуації</i> з використанням знань про професію юриста; • <i>оцінює життєві ситуації</i>, за яких потрібна допомога юриста
1	Узагальнення	
2	Резерв	

ПРОГРАМУ УКЛАЛИ:

Ремех Т. О. , старший науковий співробітник лабораторії суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук (*керівник робочої групи*);

Муза О. В. , старший консультант Інституту законодавства Верховної Ради України, кандидат юридичних наук;

Біленчук П. Д. , професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук;

Зорнік Т. Є. , вчитель Коростишівської гімназії № 5 Житомирської області;

Євтушенко Р. І. , головний спеціаліст департаменту загальної середньої та дошкільної освіти МОНмолодьспорту України;

Лоха Л. О. , вчитель правознавства ліцею №100 «Поділ» м. Києва, заслужений вчитель України;

Силенко В. А. , вчитель правознавства Першої Черкаської міської гімназії, заслужений вчитель України;

Сутковий В. Л. , вчитель правознавства ЗОШ №11 м. Артемівська Донецької області, заслужений працівник освіти України.